

Ad Graecos ex communibus notionibus

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες ἐν τῇ θεότητι οὐ φαμεν τρεῖς θεούς πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν

Εἰ τὸ θεὸς ὄνομα προσώπου δηλωτικὸν ὑπῆρχεν, τρία πρόσωπα λέγοντες ἐξ ἀνάγκης τρεῖς ἂν ἐλέγομεν θεούς· εἰ δὲ τὸ θεὸς ὄνομα οὐσίας σημαντικὸν ἐστίν, μίαν οὐσίαν ὁμολογοῦντες τῆς ἀγίας τριάδος ἓνα θεὸν εἰκότως δογματίζομεν, ἐπειδὴ μιᾶς οὐσίας ἐν ὄνομα τὸ θεὸς ἐστίν. διὸ καὶ ἀκολούθως τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τῷ ὀνόματι εἷς ἐστὶ θεὸς καὶ οὐ τρεῖς. οὐδὲ γὰρ θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν φαμεν, ὡσπερ λέγομεν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἐπεὶ τοῖς ὀνόμασι τοῖς τῶν προσώπων σημαντικοῖς συμπλέκομεν τὸν καὶ σύνδεσμον διὰ τὸ μὴ ταυτὰ εἶναι τὰ πρόσωπα, ἕτεροῖα δὲ μάλλον καὶ διαφέροντα ἀλλήλων κατ' αὐτὴν τὴν τῶν ὀνομάτων σημασίαν, τῷ δὲ θεὸς ὀνόματι δηλωτικῶς τῆς οὐσίας ὄντι ἕκ τινος ιδιώματος προσόντος αὐτῇ οὐ συνάπτομεν τὸν καὶ σύνδεσμον ὥστε λέγειν ἡμᾶς θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν, ἐπεὶπερ ἡ αὐτὴ ἐστὶν οὐσία, ἧς ἐστὶ τὰ πρόσωπα καὶ ἦν σημαίνει τὸ θεὸς ὄνομα· διὸ καὶ ὁ αὐτὸς θεός· τῷ δὲ αὐτῷ καὶ ἐπὶ δηλώσει τοῦ αὐτοῦ ὁ καὶ σύνδεσμος οὐ συμπλέκεται 3,1.20 ποτε.

Εἰ δὲ λέγομεν πατέρα θεὸν καὶ υἱὸν θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον θεὸν ἢ θεὸν πατέρα καὶ θεὸν υἱὸν καὶ θεὸν πνεῦμα ἅγιον, τὸν καὶ σύνδεσμον κατ' ἐννοιαν τοῖς τῶν προσώπων ὀνόμασι συνάπτομεν, οἷον πατρί, υἱῷ, ἁγίῳ πνεύματι, ἵνα ἢ πατήρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τουτέστι πρόσωπον καὶ πρόσωπον καὶ πρόσωπον, διὸ καὶ τρία πρόσωπα. τὸ δὲ θεὸς ὄνομα ἀπολύτως καὶ ὡσαύτως κατηγορεῖται ἐκάστου τῶν προσώπων ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, ὥστε μὴ δύνασθαι ἡμᾶς λέγειν θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν, ἀλλὰ νοεῖν τὸ ὄνομα <δεύτερον καὶ> τρίτον μὲν λεγόμενον τῇ φωνῇ διὰ τὰ ὑποκείμενα πρόσωπα, προσβαλλόμενον δὲ τῇ δευτερώσει καὶ τῇ τριτώσει ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου διὰ τὸ μὴ ἕτερον καὶ ἕτερον εἶναι θεόν. οὐ γάρ, καθὸ τὴν ἕτερότητα σώζει πατήρ πρὸς υἱόν, κατὰ τοῦτο θεὸς ὁ πατήρ· οὕτω γὰρ οὐκ ἂν θεὸς ὁ υἱός· εἰ γάρ, ἐπειδὴ πατήρ ὁ πατήρ, διὰ τοῦτο καὶ θεὸς ὁ πατήρ, ἐπειδὴ μὴ πατήρ ὁ υἱός, οὐ θεὸς ὁ υἱός· εἰ δὲ θεὸς ὁ υἱός, οὐκ, ἐπειδὴ υἱός. ὁμοίως καὶ ὁ πατήρ οὐκ, ἐπειδὴ πατήρ, θεός, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐσία τοιαύδε, ἧς ἐστὶ πατήρ καὶ υἱὸς καὶ δι' ἦν πατήρ θεὸς καὶ υἱὸς θεὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον θεός. μὴ διαιρουμένης δὲ τῆς οὐσίας ἐν ἐκάστῳ τῶν προσώπων ὥστε καὶ τρεῖς εἶναι οὐσίας κατὰ τὰ πρόσωπα, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ ὄνομα διαιρηθήσεται, ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν, τουτέστι τὸ θεός, εἰς τὸ εἶναι τρεῖς θεούς. ἀλλ' ὡσπερ οὐσία ὁ πατήρ, οὐσία ὁ υἱός, οὐσία τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ οὐ τρεῖς οὐσίαι, οὕτω καὶ θεὸς ὁ πατήρ, θεὸς ὁ υἱός, θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οὐ τρεῖς θεοί. εἷς γὰρ θεὸς καὶ ὁ αὐτός, ἐπεὶ καὶ μία οὐσία καὶ ἡ αὐτή, εἰ 3,1.21 καὶ λέγεται ἕκαστον τῶν προσώπων καὶ ἐνούσιον καὶ θεός. ἢ γὰρ ἀνάγκη τρεῖς λέγειν οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἐπειδὴ οὐσία τῶν προσώπων ἕκαστον, ὅπερ ἐστὶν ἀλογώτατον, ἐπεὶπερ οὐδὲ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαμέν τρεῖς οὐσίας· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ τῶν τοιούτων προσώπων ἡ οὐσία· ἢ μίαν λέγοντες οὐσίαν, ἧς ἐστὶ πατήρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, καίπερ ἐνούσιον εἰδότες τῶν προσώπων ἕκαστον, ἓνα δικαίως καὶ ἀκολούθως φαμέν θεόν, εἰ καὶ τῶν προσώπων ἕκαστον θεὸν εἶναι πιστεύομεν, διὰ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας.

Ἐσπερ γὰρ διὰ τὸ διαφέρειν τὸν πατέρα τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τρία φαμέν πρόσωπα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, οὕτως, ἐπειδὴ μὴ διαφέρει πατήρ υἱοῦ τε καὶ ἁγίου πνεύματος κατὰ τὴν οὐσίαν, μίαν εἶναι λέγομεν

τὴν οὐσίαν πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. εἰ γάρ, ἔνθα διαφορὰ, τριάς διὰ τὴν διαφορὰν, ἔνθα ταυτότης, μονὰς διὰ τὴν ταυτότητα· ἔστι δὲ ταυτότης τῶν προσώπων κατὰ τὴν οὐσίαν· μονὰς ἄρα αὐτῶν κατὰ τὴν οὐσίαν. εἰ δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν μονὰς τῆς ἁγίας τριάδος, δηλὸν ὅτι καὶ κατὰ τὸ θεὸς ὄνομα. δηλωτικὸν γὰρ τοῦτο τῆς οὐσίας οὐ τὸ τί αὐτῆς παριστῶν (δηλὸν ὅτι ἐπέπερ ἀπερινόητον καὶ ἀκατάληπτον τὸ τῆς θείας οὐσίας), ἀλλ' ἀπὸ τινος ιδιώματος προσόντος 3,1.22 αὐτῆ λαμβανόμενον παραδηλοῖ αὐτήν, καθάπερ τὸ χρεμετιστικὸν καὶ τὸ γελαστικὸν ιδιώματα ὄντα φύσεων λεγόμενα σημαίνει τὰς φύσεις, ὧν ἐστὶν ιδιώματα. ἔστι τοίνυν ιδίωμα τῆς αἰδίου οὐσίας, ἧς ἐστὶ πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τὸ πάντα ἐποπτεύειν καὶ θεωρεῖν καὶ γινώσκειν, οὐ μόνον τὰ ἔργα γινόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν νῶ λαμβανόμενα, ὅπερ μόνης ἐστὶν ἐκείνης τῆς οὐσίας, ἄτε δὴ καὶ αἰτίας πάντων ὑπαρχούσης τῆς τὰ πάντα ποιησάσης καὶ πάντων ὡς ἰδίων ποιημάτων δεσποζούσης, τὰ δὲ κατ' ἀνθρώπους ἅπαντα συμφέροντί τινι καὶ ἀρρήτῳ λόγῳ πρυτανευούσης. ἐντεῦθεν εἰλημμένον τὸ θεὸς ὄνομα κυρίως λεγόμενον σημαίνει τὴν οὐσίαν ἐκείνην, ἣτις ἀληθῶς δεσπάζει τῶν ἀπάντων ὡς πάντων δημιουργός. μιᾶς τοιγαροῦν ὑπαρχούσης τῆς οὐσίας, ἧς ἐστὶ πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἐνὸς τοῦ παραδηλοῦντος αὐτὴν ὀνόματος (φημὶ δὴ, τοῦ θεός) εἷς θεὸς ἔσται κυρίως καὶ ἀκολουθῶς τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, μηδενὸς λόγου καταναγκάζοντος ἡμᾶς τρεῖς λέγειν θεούς, ὡσπερ οὖν οὐδὲ τρεῖς οὐσίας. εἰ γὰρ ἐπὶ Πέτρου καὶ Παύλου καὶ Βαρνάβαν τρεῖς οὐσίας οὐ φαμεν διὰ τὸ μιᾶς αὐτοὺς εἶναι, πόσω μᾶλλον ἐπὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τοῦτο δικαίως οὐ ποιήσομεν· εἰ γὰρ τὴν οὐσίαν οὐ διαιρετέον εἰς τρεῖς διὰ τὰ πρόσωπα, δηλὸν ὅτι οὐδὲ τὸν θεόν, ἐπεὶ μὴ πρόσωπον δηλοῖ τὸ θεός, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν. εἰ γὰρ πρόσωπον ἐδήλου τὸ θεός, ἐν καὶ μόνον 3,1.23 τῶν προσώπων ἐλέγετο θεός, ὅπερ ἐσημαίνετο τῷ τοιῶδε ὀνόματι, ὡσπερ οὖν καὶ πατὴρ μόνος ὁ πατὴρ λέγεται διὰ τὸ προσώπου δηλωτικὸν εἶναι τοῦτο τὸ ὄνομα.

Εἰ δὲ φαίη τις, ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαμέν τρεῖς οὐσίας μερικᾶς [δηλὸν ὅτι τοῦτ' ἐστὶν ἰδικᾶς]· τοῦτο γὰρ κυριώτερον εἰπεῖν, γνῶτω ὅτι μερικὴν οὐσίαν, τουτέστιν ἰδικήν, λέγοντες οὐδὲν ἕτερον σημαίνει βουλόμεθα ἢ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον. διὸ δὴ καὶ τρεῖς εἰ λέγοι μεν μερικᾶς οὐσίας, τουτέστιν ἰδικᾶς, οὐδὲν ἄλλο φαμέν ἢ τρία πρόσωπα· προσώποις δὲ οὐχ ἔπεται τὸ θεός, καθάπερ δέδεικται. οὐδ' ἄρα οὐδὲ τῇ μερικῇ, ὅπερ ἐστὶν ἰδικῇ, οὐσίᾳ· ταῦτόν γὰρ ἐστὶν ἰδικὴ οὐσία τῷ προσώπῳ ἐπὶ τῶν ἀτόμων λεγομένη. τί οὖν λεκτέον πρὸς ἐκεῖνο, ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν τρεῖς φαμέν ἄνθρωπος; εἰ γὰρ ταῦτα πρόσωπα, πρόσωπα δὲ τῷ σημαντικῷ ὀνόματι τῆς κοινῆς οὐσίας οὐ σημαίνεται, ὁμοίως οὐδὲ ἡ μερικὴ λεγομένη ἦτοι ἰδικὴ οὐσία, ἐπειδὴ ταῦτόν αὐτῇ τῷ προσώπῳ χάριν τρεῖς ἄνθρωπος φαμέν αὐτοὺς μιᾶς οὐσίας ὑπάρχοντας, ἧς ἐστὶ τὸ ἄνθρωπος δηλωτικόν, εἰ μήτε διὰ τὰ πρόσωπα μήτε διὰ τὸ λέγεσθαι μερικὴν ἦγουν ἰδικὴν οὐσίαν ἐκφωνοῦμεν τοῦτο; φαμέν, ὅτι καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως τοῦτο λέγομεν διὰ τινὰ συνήθειαν ἐξ ἀναγκαίων αἰτιῶν κρατήσασαν, αἵτινες οὐ θεωροῦνται ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἵνα καὶ ἐπ' αὐτῆς τοῦτο αὐτὸ ποιῶμεν. εἰσὶ 3,1.24 δὲ αἱ αἰτίαι αὗται· ὁ ὅρος ὁ τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἀεὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀτόμοις ἦγουν προσώποις θεωρεῖται· τῶν μὲν γὰρ προτέρων τελευτώντων ἕτερα ἀντ' αὐτῶν συνίσταται καὶ πάλιν τῶν αὐτῶν πολλάκις μενόντων ἄλλα τινὰ ἐπιγίνεται, ὡς ποτὲ μὲν ἐν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐν ἐκείνοις, καὶ ποτὲ μὲν ἐν πλείοσιν, ποτὲ δὲ ἐν ὀλιγωτέροις θεωρεῖσθαι τὸν τῆς φύσεως ἦγουν τοῦ ἀνθρώπου ὅρον. διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν τῆς τε προσθήκης καὶ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς τε ἀποβιώσεως καὶ γεννήσεως τῶν ἀτόμων, ἐν οἷς θεωρεῖται ὁ τοῦ ἀνθρώπου ὅρος, ἀναγκαζόμεθα καὶ πολλοὺς λέγειν ἄνθρωπος καὶ ὀλίγους τῇ τροπῇ καὶ ἀλλοιώσει τῶν προσώπων ἐκκρουσθεῖσης τῆς κοινῆς συνηθείας καὶ παρ' αὐτὸν τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ὥστε συναριθμεῖν τοῖς

προσώποις τρόπον τινὰ καὶ οὐσίας. ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τριάδος οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει ποτέ· δεῖ γὰρ τὰ αὐτὰ πρόσωπα καὶ οὐχ ἕτερα καὶ ἕτερα λέγεσθαι ἀεὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα μήτε προσθήκην τινὰ δεχόμενα τὴν εἰς τετράδα μήτε μείωσιν τὴν εἰς δυάδα· (οὔτε γὰρ γεννᾶται ἢ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς ἢ ἐξ ἑνὸς τῶν προσώπων πρόσωπον ἕτερον, ὥστε καὶ τετράδα εἶναι ποτε τὴν τριάδα· οὔτε τελευτᾷ ποτε ἐν τῶν τριῶν τούτων προσώπων κἂν ὡσεὶ ῥοπή ὀφθαλμοῦ, ὥστε δυάδα τὴν τριάδα γενέσθαι κἂν τῇ ἐνθυμήσει·) προσθήκης δὲ καὶ μειώσεως τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως μηδεμιᾶς γινομένης τοῖς τρισὶ προσώποις πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος οὐδὲν τὸ παρακροῦον τὴν ἡμετέραν διάνοιαν πρὸς τοῖς τρισὶ προσώποις καὶ τρεῖς λέγειν θεοῦς. πάλιν τὰ τοῦ ἀνθρώπου 3,1.25 πρόσωπα πάντα οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τὸ προσεχὲς ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τούτου, τὰ δὲ ἐξ ἐκείνου ὡς πολλὰ καὶ διάφορα εἶναι πρὸς τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τὰ αἴτια. ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τριάδος οὐχ οὕτως· ἐν γὰρ πρόσωπον καὶ τὸ αὐτό, τοῦ πατρὸς, ἐξ οὐπερ ὁ υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. διὸ δὴ καὶ κυρίως τὸν ἕνα αἴτιον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα θεὸν φαμεν τεθαρρηκότως, ἐπειδὴ καὶ συνυπάρχει αὐτοῖς. οὔτε γὰρ χρόνῳ διήρηται ἀλλήλων τὰ πρόσωπα τῆς θεότητος οὔτε τόπῳ, οὐ βουλή, οὐκ ἐπιτηδεύματι, οὐκ ἐνεργείᾳ, οὐ πάθει, οὐδενὶ τῶν τοιούτων, οἵαπερ θεωρεῖται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· ἢ μόνον, ὅτι ὁ πατήρ πατήρ ἐστὶ καὶ οὐχ υἱὸς καὶ ὁ υἱὸς υἱὸς ἐστὶ καὶ οὐ πατήρ, ὁμοίως καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε πατήρ οὔτε υἱός. διόπερ οὐδεμία ἀνάγκη παρακρούει ἡμᾶς τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν τὰ τρία πρόσωπα, ὡσπερ ἐφ' ἡμῶν πολλοὺς ἀνθρώπους φαμὲν τὰ πολλὰ πρόσωπα διὰ τὰς εἰρημένους αἰτίας. ὅτι δὲ διὰ τὰς εἰρημένους αἰτίας καὶ οὐ κατὰ λόγον ἀναγκαῖόν φαμεν τὰ πολλὰ πρόσωπα τοῦ ἀνθρώπου πολλοὺς ἀνθρώπους, ἐντεῦθεν γένοιτ' ἂν δῆλον· τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐν καὶ πολλὰ οὐ δύναται εἶναι· ἔστι δὲ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Βαρνάβας ὁμολογουμένως κατὰ τὸ ἄνθρωπος εἷς ἂν ἄνθρωπος· κατὰ τὸ αὐτὸ ἄρα, τουτέστι κατὰ τὸ ἄνθρωπος, πολλοὶ οὐ δύναται εἶναι. λέγονται δὲ πολλοὶ ἄνθρωποι καταχρηστικῶς δηλονότι καὶ οὐ κυρίως· τὸ δὲ καταχρηστικῶς λεγόμενον διαφθεῖρειν οὐκ ἄξιον οὐδὲ ἰκανὸν παρὰ 3,1.26 τοῖς εὖ φρονοῦσι τὸ κυρίως τε ὄν καὶ λεγόμενον. οὐκ ἄρα λεκτέον ἐπὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς θείας οὐσίας τρεῖς θεοὺς, ἐπεὶ κατὰ τὸ θεὸς εἷς ἐστὶ θεὸς καὶ ὁ αὐτὸς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, ἧς ἐστὶ τὸ θεὸς σημαντικὸν κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον.

Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτιπερ ἡ γραφή συναριθμεῖ τρεῖς ἄνδρας λέγουσα, κατὰ περιουσίαν ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμᾶς ἐλέγξει πειρώμενος, οὐκ ὀρθὸς οὐδὲ ὅσιος πέφανται τῆς γραφῆς ἀκροατῆς ὁ τοιοῦτος· οὗτος γὰρ ἂν οὐδὲ ἐκίνει πρὸς ἡμᾶς λόγους περὶ τοῦ εἰ δεῖ λέγειν τρεῖς θεοὺς τὰ τῆς θείας οὐσίας τρία πρόσωπα συνορῶν μάλιστα, ὅτι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα διδοῦσα ἡ γραφή καὶ θεὸν λόγον, θεὸν μὴ λόγον (τουτέστι θεὸν πατέρα), θεὸν ἅγιον πνεῦμα θεὸν παραδιδούσα καθόλου παραιτεῖται τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν, ἀσέ βειαν ἡγουμένη τὴν πολυθεΐαν καὶ ἕνα θεὸν διόλου κηρύττουσα μήτε τὰ πρόσωπα συμφύρουσα μήτε τὴν θεότητα διαιροῦσα, φυλάττουσα δὲ μᾶλλον ταυτότητα θεότητος ἐν ιδιότητι ὑποστάσεων ἡγουν προσώπων τριῶν. εἰ τοίνυν ὀρθὸς ἦν ὁ τοιοῦτος καὶ τοῦ δικαίου λόγον ἐποιεῖτο, ταῦτα κατανοῶν ἐκ τῆς γραφῆς τὰ ἴδια κυροῦν οὐκ ἔσπευδεν, ἐπυνθάνετο δὲ μᾶλλον τὴν αἰτίαν μαθεῖν αἰτούμενος, δι' ἣν τρεῖς ἄνδρας λέγει ἡ γραφή καίπερ ἕνα ἄνθρωπον τὴν σύμπασαν φύσιν γινώσκουσα κατὰ τὸ ἄνθρωπος ὡσεὶ 3,1.27 χόρτος αἰ ἡμέραι αὐτοῦ ἐνικῶς τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ἐκφωνήσασα· τὸ προσὸν γὰρ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως ἀποφαινομένη καθ' ἑνὸς αὐτὸ εἶπε διὰ τὸ ἕνα γινώσκειν ἄνθρωπον τὸν σύμπαντα ἄνθρωπον καὶ οὐ πολλοὺς· ἤκουε γὰρ φιλομαθῶς ἐρωτῶν, ὅτι καὶ ἡ γραφή ὡς τροφὸς ἀγαθὴ ἴδια βρέφη γινώσκουσα τοὺς ἀνθρώπους ἔστιν ὅτε συμπελλίζει αὐτοῖς ὡσαύτως χρωμένη τισὶ τῶν ὀνομάτων οὐ παρατιτρώσκουσα τὸ

τέλειον δηλονότι καὶ τοὺς τροφῆς μεταλαμβάνειν δυναμένους στερεᾶς ἀδικοῦσα· οὐ γὰρ δόγματα τὰ ψελλίσματα ὀριζομένη τὰ τέλεια καταβλάπτει, ἀλλὰ συγκαταβαίνουσα τοῖς νηπίοις δι' εὐσπλαγχνίαν καὶ μιμουμένη τὰ ἐκείνων οὕτως ἀνάγει πρὸς ἑαυτὴν εἰς τελειότητα ἡλικίας ἄγουσα. ὀρίζεται δὲ ὁμῶς καὶ δογματίζει τὰ τέλεια κατὰ τὸ ἑαυτῇ πρέπον καὶ τοὺς μαθητευομένους προσήκον διδάσκεσθαι. ἀμέλει ὅτι ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ στόμα καὶ τὰ λοιπὰ δὴ μόρια σωματικὰ λέγουσα ἔχειν τὸν θεὸν οὐ δόγμα τὸ τοιοῦτο παραδίδωσι σύνθετον ἐκ διαφόρων μελῶν ὀριζομένη τὸ θεῖον, ἀλλὰ κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἡμετέρων λαμβάνουσα τὰ τοιαῦτα πρὸς ἀναγωγὴν, ὡς εἶπον, τῶν μὴ ἀμέσως ἐπὶ τὰ ἀσώματα χωρεῖν δυναμένων στερεαῖς τισι καὶ τρανοτάταις ταῖς λέξεσι τὰ δόγματα ἐκτίθεται, πνεῦμα λέγουσα τὸν θεὸν εἶναι καὶ πανταχοῦ, ἔνθα τις πορευθεῖη, παρεῖναι τὸ ἀπλοῦν αὐτοῦ καὶ ἀπερίγραφον τούτους σοφῶς 3,1.28 ἐκπαιδεύουσα. οὕτως καὶ τρεῖς ἄνδρας λέγουσα διὰ συν ἠθείαν, ἵνα μὴ ξενίζῃ τὸ κοινὸν καὶ ἐν χρήσει τῶν πολλῶν ὑπάρχον, καὶ ἕνα φησὶ δι' ἀκρίβειαν, ἵνα μὴ παρασαλεύσῃ τὸ τέλειον καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων θεωρούμενον· καὶ τὸ μὲν ἡγούμεθα συγκατάβασιν ἐπὶ χρησίμῳ καὶ συμ φέροντι τῶν νηπιωδεστέρων γεγεννημένην, τὸ δὲ ὀριζόμεθα δόγμα ἐπὶ βεβαιώσει καὶ παραδόσει τῆς τελειότητος ἐκτι θέμενον.

Ἄλλα τινες συζητητικοὶ ὑπάρχοντες καὶ διεγηγερ μένοι πρὸς τὸ μηδὲν ἔαν ἀναντίρρητον ἐπὶ τῷ καὶ τοὺς λέγοντας καὶ τοὺς ἀκροωμένους, ὡς ἔγωγε φαίην ἄν, φιλοπόνως γυμνάσαι παρορῶντες τὸ παρ' ἡμῶν λελεγμένον καὶ τὸ μὴ δεδομένον ὡς ὁμολογούμενον λαμβάνοντες παρα λογισμῷ τε χρώμενοι τὸ δοκοῦν κατασκευάζουσι καὶ φασιν, ὅτι ὡσπερ λέγομεν ὑπόστασις ὑποστάσεως, ἢ ὑπόστασις, τουτέστι καθὸ ὑπόστασις, οὐδὲν διαφέρει, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία ὑπόστασις αἰ πᾶσαι ὑποστάσεις· καὶ πάλιν οὐσία οὐσίας, ἢ οὐσία, οὐδὲν διαφέρει, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία οὐσία αἰ πᾶσαι οὐσίαι, οὕτως ἄν εἴποιμεν θεὸς θεοῦ, ἢ θεός, οὐδὲν διαφέρει, καὶ οὐ διὰ τοῦτο εἷς θεὸς αἰ τρεῖς ὑποστάσεις, καθ' ὧν τὸ θεὸς κατηγορεῖται· καὶ πάλιν ἄνθρωπος ἄνθρωπου, ἢ ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγοντες οὐκ ἀναιροῦμεν τὸ τρεῖς ἄνθρώπους εἶναι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν· διαφέρει γὰρ οὐσία οὐσίας οὐ καθὸ οὐσία, ἀλλὰ καθὸ τοιάδε οὐσία καὶ ὑπόστασις ὑποστάσεως καθὸ τοιάδε ὑπόστασις· 3,1.29 ὡσαύτως καὶ ἄνθρωπος ἄνθρωπου, ἢ τοιόσδε ἄνθρωπος, καὶ πάλιν θεὸς θεοῦ, ἢ τοιόσδε θεός· τὸ δὲ τοιόσδε ἢ τοιόσδε ἐπὶ δύο ἢ καὶ πλειόνων εἶωθε λέγεσθαι. ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς εἴπομεν, ἐκεῖνοι λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ δεῖξομεν σοφισμα τὸ πᾶν εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον τὸ λελεγμένον, οὐδαμῶς ἄλλως περιγιγνώμενοι ἀλλ' ἢ αὐτοῖς τοῖς εἰρημένοις κεχρημένοι καὶ δεικνύντες μὴ δεῖν τὸν τοιόνδε θεὸν καὶ τοιόνδε θεὸν ἢ τοιόνδε ἄνθρωπον καὶ τοιόνδε λέγειν· ἀλλ' εἰ ἄρα τοιάνδε ὑπόστασιν θεοῦ καὶ τοιάνδε ὑπόστασιν ἀνθρώπου· πολλὰς γὰρ ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ τρεῖς ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς θεοῦ φαμεν δικαίως. τὸ μὲν οὖν τοιόσδε λεγόμενον διακρίναι βούλεται τί τινος κοινωνοῦντος κατ' ἐκεῖνο τοῦνομα, ὧ τὸ τοιόσδε προστίθεται· οἷον ζῶν τοιόνδε φαμέν τὸν ἄνθρωπον διακρίναι βουλόμενοι τοῦ ἵππου, φέρε εἰπεῖν, κοινωνοῦντος αὐτῷ κατὰ τοῦνομα τοῦ ζώου, διαφέροντος δὲ τῷ λογικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ. διακρίνεται δὲ τί τινος ἢ οὐσία ἢ ὑπόστασις ἢ οὐσία καὶ ὑποστάσις· καὶ οὐσία μὲν διακέκριται ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἵππου, ὑπόστασις δὲ Παῦλος Πέτρου, οὐσία δὲ καὶ ὑποστάσις ἢδε ἢ ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου τῆσδε τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἵππου. ἀλλὰ φανερούμενου τοῦ λόγου τῶν κατ' οὐσίαν ἀπλῶς καὶ τῶν καθ' ὑπόστασιν καὶ οὐ κατ' οὐσίαν διαφερόντων πρόδηλος ἔσται καὶ ὁ περὶ τῶν κατ' οὐσίαν ἅμα καὶ ὑπόστασιν διακεκριμένων. περὶ τούτων οὖν ἡμῖν ἐξεταξέσθω ὁ λόγος· ὅτι μὲν γὰρ καὶ τὰ διαφέροντα κατ' οὐσίαν λέγονται δύο ἢ τρεῖς οὐσίαι καὶ τὰ διαφέροντα καθ' ὑπόστασιν ὡσαύτως λέγονται δύο καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, 3,1.30 ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμεῖς· διαφερόμεθα δέ, ὅτι ἐπὶ μὲν

Πέτρου καὶ Παύλου φασὶ δεῖν <δύο> λέγειν ἄνθρωπος, ἡμεῖς δὲ οὐ κυρίως μέντοι καὶ κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον· οὐδὲ εἷς γὰρ νῦν ἡμῖν λόγος περὶ κοινῆς καὶ καταχρηστικῆς χρήσεως· αὕτη γὰρ οὔτε πρὸς ἀναίρεσίν τινος οὔτε πρὸς σύστασιν ἰσχύει. σαφηνιζέσθω τοιγαροῦν πρότερον ἡμῖν, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον ἢ τὸν ἵππον καὶ τὸν κύνα τίνος χάριν διαφέρειν λέγομεν καθὸ τοιάσδε οὐσίας. ἢ πρόδηλον ὅτι ἐπειδὴ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὰ χαρακτηρίζειν οὐσίας εἰωθότα, οἷον λογικῶ καὶ ἀλόγῳ, χρεμετιστικῶ, ὑλακτικῶ καὶ εἴ τι τοιοῦτῳ. τῷ γὰρ λέγειν οὐσίαν τοιάνδε οὐδὲν ἕτερον λέγομεν ἢ ὑπαρξιν ζωῆς μετέχουσας πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς μὴ τοιαύτης, ὑπαρξιν λογικεύεσθαι πεφυκυῖαν πρὸς διάκρισιν ἀλογία διαφερούσης, ὑπαρξιν τὸ χρεμετιστικὸν ἔχουσας χαρακτηριστικόν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. ἀντὶ γὰρ τοιούτων διαφορῶν καὶ ἰδίων προστίθεται τῇ οὐσίᾳ ἢ καὶ παντὶ γένει πρὸς διάκρισιν τῶν ὑπ' αὐτὸ εἰδῶν τὸ τοιάδε καὶ τοιόνδε οἷον τοιάδε οὐσία ἀντὶ τοῦ αἰσθητικῆ ἢ ἀναίσθητος, τοιόνδε ζῶον ἀντὶ τοῦ λογικὸν ἢ ἄλογον. καὶ πάλιν λέγομεν· διαφέρει Παῦλος Πέτρου, καθὸ τοιάδε ὑπόστασις ἐκάστῳ αὐτῶν, ἐπειδὴ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τινὰ τῶν ὑπόστασιν καὶ οὐκ οὐσίαν συνιστᾶν πεφυκότων, οἷον φαλακρότητι, μακρότητι, πατρότητι, υἰότητα καὶ εἴ τι 3,1.31 τοιοῦτῳ· πρόδηλον γάρ, ὡς οὐ ταῦτὸν εἶδος καὶ ἄτομον, τουτέστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις· λέγων γὰρ τις ἄτομον, τουτέστιν ὑπόστασιν, εὐθὺς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκρωμένου παραπέμπει πρὸς τὸ ζητῆσαι οὐλον, γλαυκόφθαλμον, υἰόν, πατέρα καὶ εἴ τι ὅμοιον· λέγων δὲ εἶδος, τουτέστιν οὐσίαν, πρὸς τὸ γινῶναι δηλονότι, ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ζῶον ἄλογον, θνητόν, χρεμετιστικόν καὶ τὰ τοιαῦτα. εἰ δὲ μὴ ταῦτὸν οὐσία καὶ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶν ὑπόστασις, οὐδὲ ταῦτά τὰ χαρακτηρίζοντα ταύτην τε κάκεινην. εἰ δὲ καὶ ταῦτα οὐ ταῦτά, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι δυνατὸν συνάπτεσθαι· ἀλλὰ τὰ μὲν τοῖς κατ' οὐσίας ἢ οὐσιῶν κειμένοις, τὰ δὲ τοῖς κατὰ ἄτομον λεγομένοις. τρία τοίνυν ἐστὶν ὀνόματα, περὶ ὧν ἡ ζήτησις· οὐσία, ἄτομον, ἄνθρωπος. καὶ τῇ μὲν οὐσίᾳ συνάπτομεν τὸ τοιάδε πρὸς διάκρισιν, ὡς εἶπον, τῶν ὑπ' αὐτὴν εἰδῶν κατ' οὐσίαν ἀλλήλων διαφερόντων· τῇ δὲ ὑποστάσει πάλιν ὁμοίως τὸ τοιάδε συζεύγνυμεν πρὸς διαίρεσιν προσώπων τῶν ἀλλήλοις κοινωνούντων τούτου τοῦ ὀνόματος, τουτέστι τῆς ὑποστάσεως, καὶ διαφερόντων ἀλλήλων οὐ τοῖς οὐσίαν χαρακτηρίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς λεγομένοις συμβεβηκόσιν. τίνοι οὖν βούλονται τρόπῳ συνάψαι τῷ ἄνθρωπος ὀνόματι τὸ τοιοῦδε; (ἐκ γὰρ τῶν κοινῶς ὁμολογουμένων τὰ ἀμφιβαλλόμενα δέχεται τὴν λύσιν.) ὡς τῇ οὐσίᾳ; ἔσται οὖν τὰ ὑπ' αὐτὸν οὐσιώδει διαφορᾶ διακεκριμένα ἀλλήλων; ὅπερ οὐκ ἔστιν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει κατ' οὐσίαν Παῦλος Πέτρου, καθ' ὧν κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος. ἀλλ' ὡς τῇ ὑποστάσει; προσώπου ἄρα δηλωτικὸν τὸ ἄν 3,1.32 θρωπος καὶ οὐκ οὐσίας, ὅπερ ἄτοπον λέγειν· τὸ κοινὸν γὰρ τῆς οὐσίας σημαίνει τὸ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἰδικὸν πρόσωπον, Παύλου, φέρε εἰπεῖν, ἢ Βαρνάβα. οὐκ ἄρα οὐδενὶ τρόπῳ τὸ τοιοῦδε συνάπτεται τῷ ἄνθρωπος κατὰ γε τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. εἰ δὲ ἡ κοινὴ χρῆσις ἀπορεῖ τούτου καὶ κατακέχρηται τοῖς τῆς οὐσίας ὀνόμασι εἰς προσώπου δήλωσιν, οὐδὲν πρὸς τὸν ἀκριβῆ κανόνα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης. ἀλλὰ τί κατατρέχω τῆς συνήθους καταχρήσεως ἀπορούσης εἰς τὰ τοιαῦτα λανθάνων, ὅτι καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ τῶν λόγων λόγοις προσφόροις φράσαι τὸ νοητὸν πολλάκις οὐκ εὐποροῦντες ἑτέροις καὶ αὐτοὶ καταχρηστικοῖς χρῶνται ὀνόμασι πρὸς παράστασιν τοῦ λεγομένου; πλὴν ἐκεῖνο σαφὲς ἡμῖν ἔστω, ὅτιπερ, εἰ ἐλέγομεν ἐπὶ Πέτρου καὶ Παύλου ἄνθρωπος ἀνθρώπου, ἢ ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει, ἀλλ' ἢ τοιοῦδε ἄνθρωπος, καὶ οὐσία οὐσίας, ἢ οὐσία, οὐδὲν διαφέρει, ἀλλ' ἢ τοιάδε οὐσία, λέγειν ἐπ' αὐτῶν ἠδυνάμεθα. εἰ δὲ τοῦτο λέγειν μὴ δυνατὸν, ἐπεὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία Πέτρου καὶ Παύλου, οὐδὲ ἄρα οὐδὲ ἐκεῖνο, ἐπεὶπερ οὐσίας δηλωτικὸν τὸ ἄνθρωπος ὄνομα· εἰ δὲ τὸ τοιοῦδε καὶ τοιοῦδε οὐκ ἀκόλουθον συνάψαι τῷ ἄνθρωπος ὀνόματι, οὐδ' ἄρα

οὐδὲ δύο ἢ τρεῖς κυρίως λέγομεν ἄνθρώπους. καὶ εἰ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ταῦτα δέδεικται, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰδίου καὶ θείας οὐσίας κυριώτερον ἀρμόσει τὸ μὴ τοιόνδε θεὸν καὶ τοιόνδε λέγεσθαι τῶν ὑποστάσεων ἐκάστην μηδὲ θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν ἐκφωνεῖσθαι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα μηδὲ τρεῖς θεοὺς, κἂν τῇ ἐνθυμήσει, δογματίζεσθαι. 3,1.33 συνέστηκεν ἄρα τῷ πρὸς ἡμῶν καὶ δικαίῳ καὶ ἀκολουθῶ καὶ ἐπιστημονικωτάτῳ λόγῳ, ὡς ἓνα θεὸν φαμεν τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργόν, εἰ καὶ ἐν τρισὶ προσώποις ἡγουν ὑποστάσεσι θεωρεῖται πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἁγίου πνεύματος.